

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 29

LITERATURE AND LANGUAGE
IN THE SOCIETY OF
SERBIAN LETTERS

Accepted at the IV meeting of the Department of Language and Literature
of 25th April, 2017, on the basis of reviews presented by *Nada Milošević-Djordjević*
and *Milorad Radovanović*, full members of Academy

E d i t o r

Corresponding member
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 29

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

Примљено на IV скупу Одељења језика и књижевности од 25. IV 2017. године,
на основу реферата академика *Наде Милошевић-Ђорђевић*
и академика *Милорага Радовановића*

У р е д н и к
дописни члан
ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2017

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнез Михаилова 35

Лектор
Младенка Савичић

Коректор
Невена Ђурђевић

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 400 примерака

Штампа
Планета принт

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч: О словесности</i>	9
Злата Бојовић, <i>Књижевности у Друштву српске словесности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Literature in the Society of Serbian Letters</i>	29
Александар М. Милановић, <i>Вук Караџић у Друштву српске словесности</i>	31
Aleksandar M. Milanović, <i>Vuk Karadžić and the Society of Serbian Letters</i>	45
Рајна Драгићевић, <i>Улога Друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли</i>	47
Rajna Dragičević, <i>The role of the Society of Serbian Letters in the development of Serbian lexicology and lexicography</i>	59
Исидора Бјелаковић, <i>Друштво српске словесности и проблем израге терминологије</i>	61
Isidora Bjelaković, <i>The Society of Serbian Letters and the problem of creating terminology</i>	76
Виктор Савић, <i>Даничићев рад на историји језика у Друштву српске словесности (1857–1861)</i>	77
Viktor Savić, <i>The work of Daničić on the history of language in the Society of Serbian Letters</i>	93
Ана Мацановић, <i>Графијска и ортографска проблематика у Друштву српске словесности</i>	95
Ana Macanović, <i>Alphabet and orthography-related problems in the Serbian Society of Letters</i>	108
Исидора Поповић, <i>Друштво српске словесности и Матица српска</i>	111
Isidora Popović, <i>The Society of Serbian Letters and Matica srpska</i>	122
Љилјана Јухас-Георгиевска, <i>Ђура Даничић и стари српска књижевности</i>	125
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Đura Daničić and Old Serbian literature</i>	143

Душан Иванић, <i>Ка методологији хуманистичких наука у Друшћу српске словесности</i>	147
Dušan Ivanić, <i>Towards the methodology of human sciences in the Society of Serbian Letters</i>	152
Мирјана Д. Стефановић, <i>Константин Бранковић као саоснивач Друшћва српске словесности</i>	153
Mirjana D. Stefanović, <i>Konstantin Branković als Mitbegründer der Gesellschaft der serbischen Schriftlichkeit</i>	162
Станиша Војиновић, <i>Сима Милутиновић Сарајлија у Друшћу српске словесности</i>	163
Staniša Vojinović, <i>Sima Milutinović Sarajlija and the Society of Serbian Letters</i>	173
Зорица Несторовић, <i>Друшћво српске словесности и развој дисциплина српске науке о књижевности</i>	175
Zorica Nestorović, <i>Society of Serbian Letters and the development of disciplines in Serbian literary science</i>	183
Бранко Р. Златковић, <i>Фолклорни жанрови у казивачко-мемоарској литератури о Првом српском устанку у Гласнику Друшћва српске словесности</i>	185
Branko R. Zlatković, <i>Folklore genres in narrative-memoir literature about the first serbian uprising in the Glasnik of Society of Serbian Letters</i>	195
Војислав П. Јелић, <i>Класична традиција у Гласнику Друшћва српске словесности</i>	197
Vojislav P. Jelić, <i>Classical tradition in the Glasnik of the Society of Serbian Letters</i>	202
Жарко Војновић, <i>Друшћво српске словесности и „књига за народ”</i>	205
Žarko Vojnović, <i>Die Gesellschaft der serbischen Gelehrsamkeit und das Buch für die Menschen</i>	218

КА МЕТОДОЛОГИЈИ ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА У ДРУШТВУ СРПСКЕ СЛОВЕСНОСТИ

ДУШАН ИВАНИЋ

С а ж е т а к. – Аутор указује на елементе који се уклапају у методологију научног истраживања и саопштавају унутар *Гласника Друштва српске словесности* или на сједницама (записници). Уочљива су два основна плана: један у усмјерењу на прикупљање чињеница (сјећање на значајне догађаје и личности, опис земље и људи) и докумената (повеље, писма, житија, архивска грађа итд.), а други у тежњи да се у популарном виду саопште синтетичка знања (енциклопедије). Велике замисли о утемељењу националних наука суочавале су се с неодговарајућим стручним снагама и са нерјешеним границама између просвјетитељске (језик књиге) и романтичарске (језик народне књижевности, живи говор) филологије.

Кључне ријечи: методологија, хуманистичке науке, филологија, Друштво српске словесности

У наслову излагања, ово *ка методологији*, треба схватити веома широко, управо као усмјерење. Ради се о раним покушајима да се поставе извјесни методи изучавања појединих области националне културе, језика, историје, књижевности... Не може се дакле говорити о систематичном заснивању, већ о елементима који се уклапају у методологију научног истраживања и саопштавају унутар објављених радова.

У уводној ријечи прве свеске *Гласника* (1847) говори се о Друштву као „жртвенику српске просвете“, тј. као о олтару, гдје се приносе жртве светителу (= просвјети). Потврђује се да је у *Новинама српским* оглашен „таблични преглед предмета“, са српским језиком као средиштем („ображавање српског језика“), његовом историјом и савременим стањем (опис и расправе). У то доба је српски језик емотивно-мисаона опсесија образоване јавности, не само њеног научног дијела: у српској штампи тога доба однос према народу и језику се описује као „благородни пламен“ просвијећених народа Европе (Теодор Павловић, у *Српском народном листу*).

Под другом тачком се наводи „Распрострањавање наука у народу српском“, гдје се нарочито наглашавају науке које се односе на „српску народност“. Такве формулације казују да су се утемељитељи

Гласника и Друштва, у условима неразвијених и неуспостављених наука и научних дисциплина у Србији, опрезно држали према могућим циљевима. Издвајајући оне науке које се односе на „народност српску“, у основи су мислили на језик, књижевност, историју, али и на све врсте истраживања која се тичу земље и људи, што ће се показати врло брзо у статистичким прилозима о становништву или у етнографским описима кућне задруге (М. Ђ. Милићевић, *Гласник ДСС*, 1857), а коју деценију касније, у научним екскурзијама лицејаца и великошколаца, у програмским одређењима Уједињене омладине српске, а потом у познатом дјелу Стојана Новаковића, *Народ и земља у старој српској држави*, из којег је почео да објављује одломке 80-их година 19. вијека, да не помињемо радове Милана Ђ. Милићевића о савременој Србији. Као да ће се далеки одјек ових идеја наћи и у Андрићевом огледу *Земља, људи и језик код Пејра Кочића*.

У назнакама истраживачких циљева најузбудљивије је што се, готово простонародним ријечима, заснивају будуће науке или научне дисциплине као што су историографија, биографистика, лексикографија, земљопис, нумизматика, сфрагистика (печати), дипломатика, историја архитектуре (манастири и други објекти), етнографија/етнологија, фолклористика; потом славистика у ширем смислу ријечи (славистика је у темељу српске хуманистике!), имплицитно и балканистика (Јован Стерија Поповић), земљопис Србије и словенских земаља и истраживачко путовање као облик научног описа земље, њене историје и народа; осим других предмета (природне науке), библиографија српске књиге је издвојена као један од кључних научних циљева. (Не изненађује кад се касније суочимо са великим подвизима на томе подручју, прије свега са Новаковићевом *Српском библиографијом* (1869), што говори да је јасан циљ дао одговарајући резултат.) Свесловенски моменат одржаће се дуго не само у набавци књига и библиографским пописима, већ и у настави књижевности на Лицеју и на Великој школи, док се, у реформама С. Новаковића 70-их година, српска књижевност (тј. њена историја) не раздвоји и од свесловенских оквира и од филологије. Обраћајући се, како се даље у томе тексту каже, прије свега Српству у савременом стању и његовој „ако бог да, будућности“, Друштво је сматрало да тиме у највећем степену одговара и „духу времена садашњег“.

У бесједи Игњата Станимировића (1847: 93), професора Лицеја, налази се и својеврсна класификација хуманистичких наука: мудрословне, мудрослово-повјесне и повјесне науке (док ово пишем помишљам како би нам ваљао историјски термилошки, називословни, рјечник), а све оне заједно творе *ученоси*! А циљ свих наука је да се њиховом силом душевни дарови непрекидно развијају и усавршавају (94), те да је научник дужан своја знања саопштавати и преносити другом (95); стога

би се научник могао држати као „надзиратељ, наставник, и воспитатељ рода човеческог“ (96), жрец и слуга истине (97), што потврђује још жив просвјетитељски синкретизам у погледу улоге и смисла науке.

Други аспекти се тичу научне политике, којом се подстичу одређени видови истраживања и даје им се финансијска подршка. Рано је схваћено да Друштво мора имати своје гласило и добити средства од владе да би га издавало и обављало послове уопште... На првом се мјесту нашло прикупљање грађе за „древности српске“ – повеле и дипломе – али је било отворено и за модерније доба, нпр. родослов Јована Рајића (приложио Милош Поповић, Гласник ДСС, 1847: 171–172). Првих година Друштва и *Гласника* новија историја српских борби за ослобођење је стављена у први план. С. М. Сарајлија је предлагао да испитују (интервјуишу заправо) људе старе око 70 година – „као живе споменике народне историје“ (Гласник ДСС, 1847: 215), те да се начине „снимци ликова казиватеља, изгледи шанцева, градова, цркви“. У тим својеврсним интервјуима – разговорима са свједоцима историје – настојано је да се осигура ваљаност извора (памћења и сјећања): начело вјеродостојности, поузданости свједока (односно извора) у кругу хуманистичких наука остаће незаобилазно.

Оријентација на прикупљање извора који се тичу значајних појава и личности српске историје остаће жива током свих година трајања ДСС и његовог *Гласника* (1851(3): деспот Ђорђе Бранковић, Јован Рајић, Карађорђево вријеме. Јован Гавриловић као члан ДСС предлаже Љубомиру П. Ненадовићу да штампа *Мемоаре* и документа из Протине писане оставштине; истовремено се залаже за истраживања докумената за историју српског народа у страним архивима (Венеција, Беч, Хиландар и др.). Иако се такве чињенице не тичу непосредно научне методологије, оне потврђују да без добрих планова и иницијатива нема ни научних резултата. Тако је на истраживање млетачких архива упућен Јанко Шафарик, чији ће извјештај о боравку у Венецији (Млецима) бити објављен у св. за 1857, а потом ће, у новим свескама, услиједити његови обимни исписи!

Из приказа *Српско-галмајинског маџазина* предност се даје познавању српских земаља, или земаља гдје Срби живе, издавању хрисовуља ... Циљ је да се прошлост учини присутном, да се потврди представа о постојању које се наставља с нама. Такође, избор захтјева (за чим се трага, шта се тражи), говори о савременицима: хрисовуље (било које, било чије: њима старина или личност даје вриједност), писма знаменитих личности новог доба (Рајић, Чарнојевић, деспот Ђорђе Бранковић), рукописи / документи, уз питања о њиховој аутентичности и тумачењу (примјећује се да се ово питање стално поставља); јако су, с те стране, занимљива усмена свједочанства – иде се на оне који су били присутни или у близини знаменитих личности (Карађорђе).

Самом својом природом, извјесни текстови у *Гласнику ДСС* могу бити обрасци научних жанрова, нпр. полемике и научне критике. У обимном тексту о Вуковом преводу *Новој завјешта* Јован Стејић је оставио примјер начелне научне полемике (*Гласник ДС*, 1849): руководи се аргументима, логички јасним ставовима и доказима за своје тврдње, посебно око поимања народног језика у књижевности. Сасвим у духу основних идеја које је поводом терминолошког рјечника заступало Друштво, Стејић истиче значај терминологије (устаљени термини из других језика), указује на степен коришћења словенских ријечи и словенских основа или турских ријечи у преводу итд. То је примјер полемике која констатује шта је добро (или шта се прихвата), а истовремено подвргава оцјени и провјерава квалитет тврдњи на страни текста о којему пише.

Други тип прилога се укључивао у широку област „земља и људи“, односно у етнографске описе. Такав је прилог Милана Ђ. Милићевића о кућним задругама, с описом општих својстава и степена старјешинства, обичаја у задругама итд.; позива се на свој живот у задрузи и сазнања о томе животу. Тај степен прегледности и појединости, рашчлањивања и разликовања, остао је жив у етнографским описима до данас! Али овдје с карактеристичним мјешавинама објективне информације и анегдотских примјера (о подјели задруге у својој породици), с тврдњама које се противе ламентима над пропашћу задруга у прози српског реализма. Милићевић пише како увијек подијељена задруга више стиче него уједињена! (1857: 160) (у духу оне травестије народне пословице: Сложна браћа једну кућу граде, а несложна двије).

ЕЛЕМЕНТИ ЗА МЕТОДОЛОГИЈУ ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА МОГУ СЕ НАЋИ У СТЕРИЈИНИМ ТЕКСТОВИМА, ПИСАНИМ ПОВОДОМ „Називословног речника“, тј. у очекивању да се дође до сагласја (консензуса) око појмова у основним подручјима науке и праксе. Идеја о научној терминологији потиче од професора појединих предмета на Лицеју: није се радило само о простом усаглашавању око термина (око лика ријечи) већ и о увјерењу да је терминологија индикатор стања и природе сваке науке, њихове међусобне комуникације и примјене у пракси. У исто вријеме, *Гласник* објављује изворе (рукописе) без општије систематизације и назнака о методу, али са свијешћу о елементарним обавезама (идентификација, поријекло и стање документа, општи значај, тумачење мутних и нејасних мјеста).

Друштво и његов *Гласник* распињала је потреба да се прикупе чињенице (у хуманистичким наукама то су редовно текстови или живи извори – свјedoци историје и језика) и жеља да се даде нека врста синтезе за цијеле области или науке. У записницима са сједница, 60-их година, појављује се идеја о енциклопедији наука: уз незадовољство парцијалним истраживањима ишло је увјерење да српска публика очеку-

је да се представи „савремено стање науке у целини“ (Крестић, Станић: 1033). Стога је Друштво „предузело израђивати „енциклопедију наука“. Таква замисао показује тежњу да се за ширу публику (колико је уопште било такве публике, друго је питање) успостави општији хоризонт модерних знања. Једне од тих замисли биће изведене адаптацијом страних дјела (Димитрије Матић, *Историја филозофије*), или ће се преточити у „књиге за народ и школске књиге“, односно уџбенике (Стојан Бошковић из историје, Јован Драгашевић из географије) и неке врсте лексикона (*Полиџички речник* Владимира Јовановића); друге ће бити остварене знатно касније (Панта Срећковић), док ће треће извести млађа генерација научника (нпр. С. Новаковић са *Историјом српске књижевности* и *Српском библиографијом*). Ако се има на уму да је предложено првобитно 27 наука или области (Крестић, Станић: 1015–1016), а око 25 распоређено по ауторима, с увјерењем „да ће Србска публика скорим добити енциклопедију најпотребнијих наука, којом ће се положити снажан темељ Србској књижевности“ (Крестић, Станић: 1034), види се колико се то увјерење заснивало на неодговарајућим снагама, али је потреба за таквим пословима на неком просвјетитељском, популарнијем нивоу дала видљиве резултате. Много је, према свим методолошким напоменама и упутствима, упадљивије што се рачуна да су наука и умјетност средство уздизања народа, а језик главни посредник овог уздизања. Без обзира на неуједначене резултате, учинак ове идеје не треба потцјењивати, као што је понегдје чињено (Б. Миљковић), већ и стога што су тим учинцима задовољене неке од елементарних потреба српске културе тога доба (школски приручници и уџбеници). Слично је са крупном идејом Јована Стејића о изради *Словара* и *Грамаџике* језика којим се не само *говори*, већ и *пише!* (Гласник ДСС, 1853: стр. б). Ангажовање Друштва у лексикографским пословима, с методама које нису могле дати резултата тада, оствариваће се тек у раду Ђ. Даничића и Српске академије наука. (Да ће се остварити, није прилика за живота моје генерације!)

Свијест о потреби синтетичких радова је дошла као вид превазилажења појединачних, ситних истраживања, којима је *Гласник* био препуњен. Међутим, без таквих истраживања, познавања и изучавања чињеница, није могуће у хуманистичким наукама, поготово у филолошким, доћи до синтеза. Неопходна је у раним фазама ових наука оријентација на прикупљање чињеница, грађе. При идентификацији тих чињеница, настоји се утврдити стање извора (обавјештења о оштећењима, распореду листова и сл. елемената), а при објављивању се дају тумачења одређених мјеста (личности, локалитети, датирање). Међутим, прави научници и ту испољавају опрез или постављају границе својим циљевима: нпр. П. Ј. Шафарик образлаже да се неће бавити глагољским

споменицима зато што нема поузданих доказа за њихово датирање нити довољан број извора! (Гласник ДСС, књ. 2) На другој страни је остало питање колико је поуздано обављено објављивање докумената (поготово при преписивању рукописа и тадашњој штампарској техници): каснија научна критика је указала на велике мањкавости објављених списа у то вријеме (укључујући Јанка Шафарика, али и Даничића). У ствари, већ у *Гласнику* почињу дилеме о начину објављивања старих списа и критике поступака у издањима П. Ј. Шафарика и Ф. Миклошича (у прилогу Алексе Вукомановића, Гласник ДСС, 1858: 213–214), што говори о сазријевању и мијењању научне методологије, процесу који се обнавља и траје као и постојање ових наука.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Б. Миљковић: *Друштво Српске Словесности//Чланци и прилози о српској књижевности прве половине XIX века*, Н. Сад: МС, 1914, 18–81.

Гласник ДСС, књ. 1 (1847) –17 (1863).

Василије Ђ. Крстић, Миле Станић: *Записници седница Друштва српске словесности, 1842–1863*, 1–2, САНУ: Београд, 2011.

Dušan Ivanić

TOWARDS THE METODOLOGY OF HUMAN SCIENCES IN THE SOCIETY OF SERBIAN LETTERS

S u m m a r y

The author indicates the elements which fit into the methodology of scientific research and were announced withing the Glasnik of Society of Serbian Letters or its sessions (records). Two fundamental plans can be noted: one regarding the orientation towards collecting facts (remembering important events and personalities, describing the state and people) and documents (charters, letters, chronicles, archival material etc.), and the other regarding the endeavor to convey syntetic knowledge (encyclopedia) in a popular way. Big ideas concerning the establishment of national sciences were confronted by inadequate specialized forces and undefined borders between enlightening (the language of books) and romantic (the language of folk literature, living speech) philology.